

Volume 10, Issue 4, July 2023, p. 174-190

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3406>

ArticleHistory:

Received

15/06/2023

Accept

15/07/2023

Available

online

15/07/2023

NEW APPROACHES IN THE RELATIONSHIP BETWEEN METAPHOR AND THINKING

METAFOR VE DÜŞÜNME İLİŞKİSİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR

Okan Küçük¹

Abstract

Today, some approaches about the metaphor phenomenon cause us to question our basic philosophical assumptions about the concepts of mind, reason, thinking and language in the history of philosophy. In our study, we will evaluate two traditional and contemporary approaches to the metaphor phenomenon within the framework of the normativeness of human thinking. In terms of traditional approaches, metaphor has no other feature than being an element of the figurative language belonging to the fields of poetry and rhetoric. It is seen as a dangerous tool that can cause philosophy and scientific thinking to deviate from the truth. In recent years, the views that metaphor is one of the most important and essential elements for the human mind have been discussed. Contemporary Metaphor Theory, especially put forward by George Lakoff and Mark Johnson, challenges traditional philosophy's understanding of metaphor. According to the new approach, metaphor emerges as an unconscious mental process that is at the basis of thinking, reasoning, comprehension and understanding processes, based on the findings of the physical structures formed in the nervous system through experience in the early stages of the human brain. In this way, some metaphors reflect our thinking processes, our understanding, our cultural and social consciousness, etc. In short, they carry and produce conceptual contents that have an impact on all cognitive processes surrounding our lives. Therefore, metaphor is an essential element in all thinking processes that form the basis of philosophy and science. Thus, it points to the profound difference in approach created by contemporary scientific findings in the definition of 'thinking animal', which is the most accepted definition in the history of philosophy, and a transformation that appears at the beginning of the scientific revolution in philosophy. It is extremely important to address this extremely new process in order to predict the philosophy of tomorrow.

Keywords: History of Philosophy, Metaphor, Cognitive Science, Language, Thinking

¹ Arş.Gör, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Zoguldak/Türkiye, E-posta, okankucuk@beun.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0186-5159>

Özet

Günümüzde metafor fenomeni hakkında ileri sürülen kimi yaklaşımlar felsefe tarihindeki zihin, akıl, düşünme ve dil kavramlarına dair temel felsefi kabullerimizi sorgulamamıza sebep olmaktadır. Çalışmamızda metafor fenomenine dair geleneksel ve çağdaş iki yaklaşımı insani düşünmenin kurallılığı çerçevesinde değerlendireceğiz. Geleneksel yaklaşımlar açısından metaforun şiir ve hitabet alanlarına ait mecazi dilin bir ögesi olmaktan başka bir özelliği yoktur. Felsefe ve bilimsel düşünmenin doğruluktan sapmasına sebep olabilecek tehlikeli bir araç olarak görülmektedir. Son yıllarda ise metaforun insan zihni için son derece önemli ve asli unsurlardan biri olduğuna dair görüşler tartışılmaktadır. Özellikle George Lakoff ve Mark Johnson'un ileri sürdüğü Çağdaş Metafor Teorisi, geleneksel felsefenin metafor kavrayışına meydan okumaktadır. Yeni yaklaşıma göre metafor, insan beyninin şekillendiği ilk evrelerde tecrübe aracılığıyla sinir sis-teminde oluşan fiziki yapılanmalara dair bulgulardan hareket ederek düşünme, akıl yürütme, kavrama, anlama süreçlerinin temelinde bulunan bilinçdışı bir zihinsel işlem türü olarak karşımıza çıkar. Bu minvalde kimi metaforlar düşünme süreçlerimizi, kavrayışımızı, kültürel ve toplumsal bilincimizi vb. kısaca yaşantı-mızı kuşatan bütün bilişsel süreçlerin üzerinde etkisi olan kavramsal içerikler taşımakta ve üretmektedirler. Dolayısı ile metafor felsefe ve bilimin temelini oluş-turan bütün düşünme süreçlerinde asli bir unsurdur. Böylece çağdaş bilimsel bulguların felsefe tarihinde en çok kabul gören tanım olan 'düşünen hayvan' tanımında meydana getirdiği derin yaklaşım farklılığına ve felsefedeki bilimsel devrimin fecrinde görünen bir dönüşüme işaret etmektedir. Son derece yeni olan bu süreci yarının felsefesini öngörebilmek amacıyla ele almak son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Tarihi, Metafor, Bilişim bilim, Dil, Düşünme

GİRİŞ

Son yüzyıl içerisinde metafor fenomenine dair bir ilgi yoğunlaşması görülmektedir. Bu ilgi, felsefenin mecazi dile olan yaklaşımından başlayarak akıl, doğru düşünme, akıl yürütme, mantık, bilinç, zihin gibi birçok konuda devrimsel nitelikte karşı çıkışlara sebep olmuştur. Metafor üzerine gerçekleşen tartışma tabiri caiz ise felsefenin doğuşuna dair süreci betimlemede kullanılan mitos-logos karşıtlığından doğan ve felsefeyi günümüze kadar bir dip akıntısı şeklinde takip eden bir dikotomiye, lafzi – mecazi dil ayrımına yöneltilen derin bir eleştiride kendine yer bulur. Nihayetinde ise doğru düşünmenin kurallılığında kendisine yer verilmekte imtina edilen mecazi dilin, insani düşüncenin köklerinde yer alan sistemli bir yapıya gönderimde bulunduğu dair bir kararıya ulaşır. Bu kavrayış felsefe tarihinde alışık olduğumuz birçok yaklaşımın altüst olmasına sebebiyet vermektedir.

Mecazi dilin düşünmenin merkezinde asli bir rol oynadığı fikri felsefe tarihi için devrimsel bir dönüşüme işaret eder. Bu dönüşümün ihtiyaç duyduğu kavramsal ve olgusal temellendirmeler son elli yıllık süreçte sezgilerin ötesine geçebilmiştir. Makalemizin amacı bu dönüşümün ilk adımlarına ve sürece dair kısa bir betimleme sunmaktır. Problem çok yeni olması sebebiyle henüz Türkçe literatürde yeterli karşılığı bulamamıştır. Ele aldığımız çağdaş yaklaşımlar metafor ve düşünme arasındaki ilişkinin yeniden konumlandırılmasını ilk olarak dil dolayımı ile temellendirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra bu ilişki insan beyni ile zihin yapılanması ve dil arasındaki ilişkiyi araştıran bilişim bilim araştırmalarının asli konularından biri olmuştur. Kısacası metafor ve düşünme arasındaki ilişki ilk olarak dil kullanımında temellendirilmiş daha sonra da sinir sistemimizin düşünme üzerindeki bilinç dışı zihinsel süreçlerinin merkezinde olduğuna dair bilimsel bulgularla temellendirilmiştir. Bu sebeple çalışmamızda ilk olarak metafor fenomenine dair geleneksel yaklaşımın felsefe ve bilim açısından konumunu kısaca değerlendirdikten sonra ilkin çağdaş metafor teorisinin birinci dönemi olarak ele alınabilecek kavramsal metafor teorisini ardından da sinirsel metafor teori-sinin temellendirmelerine dair bulgularını sunacağız.

Klasik Felsefe dile getirdiği şeyin doğruluğunu, o şeyin sarsılmaz ontolojisinin-de ve düşüncenin varlığa dair epistemolojik kabiliyetindeki örtüşmede sağlarken; dil ancak bir aracı statüsündedir. Bu aracıya yeterli ayarlamalar yapıldığın-da düşünce ve dünyanın örtüşmesinin doğru şekilde dile getirilmesi sağlanır. Gündelik dilimiz bu örtüşmede kimi

sapmalara sebebiyet verecek dile getirim olanakları barındırdığından, örtüşmeye dair sapmaları ortadan kaldırmak ve nihayetinde uygun dilsel araçların belirlenmesi de felsefenin bir görevi olarak görülmüştür. Dil, dilsel öğeler aracılığı ile incelenirken; ilkin kelimelerin/kavramların, hakkında konuşulan nesnelere ile örtüşmesi incelenmiştir. Bu örtüşmenin sağlandığı kabul edildiğinde kelimeler ve temsil ettikleri nesnelere arasındaki ilişkilerin ele alınacağı mantık bilimi ön plana çıkar. Mantıkta tanımları tam olarak yapılmış, içerik ve anlam açısından net kavramların kullanımı son derece önemlidir. Felsefi sistemlerin dile getirdiği düzenliliğin temeli işte bu belirlenmiş kavramlara ve mantık – genel anlamda doğru düşünme kuralları- çalışmalarına dayanmaktadır.

Felsefe, lafzi dil dediğimiz ve ad ile nesnenin örtüşmesinin azami garanti altına alındığı, hesabı verilebilir kavramlar aracılığı ile yapılır. Kullanılan kavramların kaplımları, içerikleri, ifadesi oldukları şeyleri sistem içerisinde belirgin kılınması ile bu kavramlar belirli biçimlerde ilişkilendirilir. Bu süreçten sapmaya sebep olan bütün kullanımlar, herhangi bir kelimenin tanımını vermek şöyle dursun, bir çeşit kötüye kullanımı içerir. Bu kullanımlar kelimelerin düşünceye ve dünyaya olan uygunluklarından bir sapma doğurdıkları, asli anlamların da değil de mecaz anlamlarında kullanıldıkları gerekçesi ile doğru düşünüm süreçlerinden dışlanmaktadır. Bunu felsefe ve sosyal bilimler tarihinde kabul edilen bir gerçeklik olarak görmek son derece mümkündür. Dolayısı ile felsefe tarihinde kabul edilen mecazi dilin hakikatten ve/veya doğruluktan bir sapmaya sebep olduğu tespiti merkezi bir yerdedir. Metafor temel mantıksal yapıda, doğrulanabilir önermelerle karşılaştırıldığında bir fark görülme-yen yegâne mecazi kullanımdır. Örnek vermek gerekir ise;

Hamza insandır.

Hamza aslandır.

Bu tümcelerin ilki bir önerme iken ikincisi metafordur. Kategorik açıdan Hamza ismi insan yüklemine kapsamında yer alabildiğinden lafzi; aslan kategorisinde görülemediğinden dolayı ise mecazi bir kullanıma denk gelmektedir. İlk kullanımın akıl yürütmeye kullanılması meşru iken; ikinci kullanımda bir meşruiyet yoktur. Bu sebeple bilimsel değil sanatsal ya da retorik amaçlar için kullanılmaktadır. Mantıksal yapıdaki bu örtüşme metafor hakkında ciddi tartışmalara yol açarken; lafzi ve mecazi kullanımı bilişsel içerik tartışmalarına taşımaktadır. Gündelik hayatımızda her iki tümcede bizlere anlamlı gelse de doğru bilginin ve elbette bu bilgiyi açığa çıkaran doğru düşünmenin yol ve yöntemlerini bizlere öğretmiş olan filozoflar, doğrulanabilirlik nosyonları gereği ikinci tümceyi arızalı bir ifade olarak nitelendirmektedirler. Çalışmamız çok basit görünen bu iki tümcenin yarattığı felsefi çatışmanın temelinde bulunan devasa kabullerin, çağdaş bilimsel bulgular sayesinde nasıl yıkıldığını göstermektedir. Bu sebeple ilk olarak metafora yönelik genel kabul gören belirlenimleri ortaya koyacağız. Ardından metaforun ilgi alanına girmesine neden olan fikirleri ele aldıktan sonra, çağımızda metaforun düşünceye içkin olan asli bir unsur olarak konumlandırılan yeni yaklaşımları sunmaya çalışacağız.

Çağdaş metafor teorisinin temellendirmeleri görece yeni bulgular olduğundan henüz felsefi düşüncede geniş ölçekte bir kabul görememiştir. Ancak doğru düşünmeye dair bilimsel ve olgusal bu temellendirmelerin yakın gelecekte önemli bir kabul göreceğini düşünmekteyiz. Bu düşüncenin sebebi gelişen teknolojinin duyumsama, algılama, hafıza gibi konuların ötesinde akıl yürütme süreçleri sırasında beynimizdeki hareketlenmeleri de ölçebilecek şekilde gelişme-ye başlamıştır. Dolayısı ile bilim ile felsefe arasındaki modern dönemde başla-yan ayrışmanın günümüzde kapandığı ve bilimsel bir felsefenin imkanının gün-den güne olanağının arttığını düşünmekteyiz. Ele aldığımız konu özünde bilimsel bulgulardan hareketle kadim bir felsefe kabulü olan “insan düşünen hayvandır.” Tanımının içeriğine dair bir değişime gebe-dir. Değişimi anlayabilmek amacı ile geleneksel yaklaşıma dair kimi tespitler ile başlayabiliriz.

GELENEKSEL METAFOR YAKLAŞIMI

Geleneksel yaklaşımın temelleri ilk sistem filozofu olarak kabul edilen Platon'da görülebilmektedir. Ancak Platon metafor kavramını müstakil olarak incelememiştir ve benzerlik belirten diğer kavramlardan ayırmamıştır.(Pender 2003:54-55)Yine de dönemin retorik hocaları olan sofistlere ve mitosun ilhamlar vasıtası ile dile getiricileri olan şairlere

olan karşıtlığı, hakikatin lafzi olarak dile getirilebilirliği iddiasıyla yorumlanabilir. Mecazi dilin ustalarına karşı felsefenin sistemli düşüncesini savunan Platon birçok eserinde rakiplerinin dil kullanımını felsefi perspektiften eleştirmiştir. Nitekim "...şiir ve felsefenin bozuşması yeni bir şey değildir."(Plato 2018:607b)

Platon kendi felsefesini, mitik şairi ve onun dilini galebe çalması gereken yegâne rakip olarak görmektedir. Çünkü mitik şair dönemin toplumsal dinini ve ruhunu oluşturan anlatıların taşıyıcısı rolündedir. Anlatılar her bir yurttaşın ruhuna nakşedilmiş ve hem bu dünyadaki yaşamlarını yönlendirmekte hem de ahiret inançlarını kurmaktaydı. Platonun diyaloglarında yaptığı atıflar ve gerek etik gerek politik itirazların nesnesini oluşturan kavrayışlar bu şiirsel anlatılarca desteklenmekteydi.(Havelock 2015)

"Tragedya şairinin de yaptığı bu değil mi? Benzetme değil mi onun yaptığı da? O da kraldan, yani doğrudan üç sıra aşağıdadır öyleyse, bütün benzetmeciler gibi."(Plato 2018:567e)

Yukarıdaki alıntıda da dile getirdiği gibi hakikatten/doğruluktan en az üç basamak altta olan benzetmecilerin dili mecazi dildir. Jones'un da belirttiği gibi "Platon, sanatın bilişsel niyetini düşündüğünde, sanatçıyı zavallı bir biçare olarak gördü; çoşkusal güçlerini düşündüğünde ise, sanatçıyı toplumsal bir tehdit olarak gördü."(Jones 2006:286) Aslında Platon edebi dili büyük bir ustalıklarla kullanan; metaforlar ve alegorilerle düşüncesini aktarmış dahi bir yazar olarak tanınmaktadır. Metinlerindeki sahne kurulumları, karakter tercihleri, yaşam ve felsefenin uyumunu ortaya çıkartan trajik anların kurulumu harikuladedir. Gerçek şudur ki, Platon benzetmecilere yani şairlere ve hatiplere karşıtlığı doğrudan uzaklaştırmak ve duyguları coşturarak önemli işlerden uzaklaştırmalarından dolaydır.

Platon'a göre şairler tanrı vergisi esinlerinden faydalanır ve tanrısal bir mıknaş gibi insanları cezbeder.(Platon 2010:533d) Bu cezbetme sürüye hitap eder ve bu da bir tür yaltaklanma olduğundan hiç de beğenilecek bir şey değildir.(Platon 2011:502) Doğru ve iyi bir benzetme duygulara olan bağlılığımızı kurutmalı ve tutkularımızı dizginlemelidir. Lakin şairler mecazi dil yoluyla bunun tersini yapar ki, böylece bizleri iyi ve mutlu değil kötü ve mutsuz bir yaşama yönlendirir.(Plato 2018:606d) Sonuç olarak mecazi kullanımlar eğer çok iyi örgütlenmez ise bizleri hakikat yolundan uzaklaştıran tutkularımızı beslerler. Mecazi dil ancak bir filozofun ellerinde ve gözetiminde, o da çok gerek duyulursa, kullanılması gereken bir enstrümandır. Mitos karşısındaki logosu savunmak, bir açıdan da mitik dil ile felsefi dilin; başka bir deyişle filozof ile şairin arasındaki tartışmada taraf tutmak anlamına gelir. Platon bu tartışmada elbette bir taraftır ve tartışmayı derinleştirip geleceğe taşınmasını sağlamıştır. Bu öyle bir etkidir ki, felsefe tarihi boyunca akıl ve doğru düşünme duygusal olanın dilini reddetmiştir.

Platon'un öğrencisi Aristoteles hocasının aksine hem şiir dili hem de hitabet üzerine müstakil çalışmalar yapmıştır. Hatta metafor konusundaki ilk ve geleneksel yaklaşıma temel biçimini kazandıran tanımlamaları yapmıştır. Öyle ki, kendisinden sonraki 2500 yıllık felsefe tarihinde metafor hakkında pek de yeni bir şey söylenmemiştir diyebiliriz. Orta çağ ve modern dönemde birkaç istisnai kişilik dışında tanım ve mahiyet konusunda küçük katkılar olmuştur. Bu noktada önemli olan Aristoteles'in lafzi ve mecazi dil arasındaki ayrımı netleştirmiş ve derinleştirmiş olmasıdır. Çünkü Mecazi dil kullanımını lafzi kullanıma göre analiz eden ilk düşünür Aristoteles'tir. Felsefenin inceleyebileceği bir nesne kılabilmek için öncelikle bir kavramı tanımlamak gerekir. Aristoteles metaforun işlevini şu kısa tanım ile sunar:

"Metafor bir kelimeye, başka bir şeye ait olan bir ismin verilmesidir, aktarım ise cinsten türe, türden cinse, türden türe ya da analogi temelinde gerçekleşir".(Aristoteles 2011:1457b)

Şiir ve hitabet üzerine felsefi araştırmalarda bulunurken yaptığı bu tanımında Aristoteles, kısmen de olsa metafor ile metonimi birlikte ele almaktadır. Tanımda "cinsten türe, türden cinse... aktarım" ifadesi metonimi tanımına girdiğinden dolayı, yani bir *yerine kullanımı* imlediğinden dolayı, Aristoteles'in metafor tanımında ele alamayız. Ancak türden türe ya da analogi aktarımı ise metafora dair net yaklaşımını bizlere sunmaktadır. Buna rağmen Aristoteles'in dünyayı lafzi dil yaklaşımına uygun olarak belirli kategorilere göre

sınıflandırılmış gerçeklikler altında gördüğünü biliyoruz. Temele bu tür bir dilsel temel alındığında Metafor standartlaştırılmış bu kategorilerin çarpıtılması sonucu açığa çıkan bir kullanım olarak algılanır. Düşünme kategorilerin net ve sınırları belirli kavramsallıklarında işlevini tam olarak gerçekleştirmektedir. Bu sebeple metafor bir 'kategori hatası' olarak görülür. Dolayısı ile metafor gerçekte kavramsal değil, ancak kelimelerde yapılmış bir hatadır. Aristoteles'in kategoriler öğretisi şeylerin algılanan ortak özellikleri üzerine bina edilmiştir ve gerçek, algılanabilir dünya ile uygunluk gösterirken; metaforlar bu düzene tam anlamı ile ait olmayan birtakım benzerlikleri ifade etmektedir. (Howe 2006:24-25) Buna rağmen Aristoteles'te metafora yönelik özel bir ilgiyi de görürüz.

"Şu ana kadar ki en büyük şey bir metafor ustası olabilmektir. Bu başkalarından öğrenilemeyen tek şeydir; ve bir deha göstergesidir, öyle ki, iyi bir metafor benzemeyenler arasındaki benzerliğe dair sezgisel bir algıyı gösterir."(Aristoteles 2011:1459a)

Yukarıdaki alıntıda metafora yönelik bir hak tespitini görmekteyiz. Aristoteles için metafor yalnızca basit figüratif bir araç da değildir. Ancak metaforunda kurulan algısal benzerlik, benzemezler arasında ele alınmaktadır. Herkes için açık olmayan ancak özel yetenekteki insanlar tarafından sezilen bir benzerlik türüne atıf yaparak, sanatsal yaratım ve dehaya işaret eder. Benzerlik, metaforun diğer mecazi kullanımlar arasındaki özel yerini belirlemede, yani tanımında önemli bir yer tutar. Benzetme metafor altına sınıflandırılırken; aslında benzerlik üzerine bina edilmiş bir kategori hatasına işaret edildiği düşünülür. Metaforu bir deha göstergesi olarak görse de sistemi gereği lafzi dile tercüme edilebilir bir fenomen olarak ele almak durumundadır.

"Benzetme de bir metafordur; tek fark zayıf olmasıdır. Şair, Akhilleus'tan, atıldı düşmanın üzerine bir aslan gibi, diye söz ederse bu bir benzetmedir; 'aslan atladı' diye söz ederse, bu bir metafordur – burada, her ikisi de cesur olduklarına göre, 'aslan' adını Akhilleus'a aktarmış oluyor...(benzetmeler) tıpkı metaforlar nasıl kullanılıyorsa öyle kullanılmalıdır, çünkü yukarıda söylenen fark dışında tamamen aynı şeylerdir."(Aristoteles 2014:1406b)

Alıntıda da görüldüğü üzere Metafor bir açıdan 'gibi' edatı atılmış bir benzetme olarak ele alınır. Bu ise genel itibarı ile metaforun belirli benzerlikler listesi altında lafzi karşılıklarına çevrilebileceği sonucunu bizlere göstermektedir. Sonuç olarak Aristoteles açısından metafor, metonomi, benzetme gibi dil sanatları doğruluğun ancak lafzi bir dil kullanımı ile dile getirilebileceğini kabulü ile değerlendirilmektedir. Aristotelesçi yaklaşım orta çağdan modern felsefeye kadar mecazi dilin herhangi bir bilişsel süreçte meşruiyetinin bulunmadığına dair bir önyargı oluşturmuştur.

Özetle Aristoteles'in geleneksel metafor yaklaşımına kattığı düşünceler sonunda ortaya çıkan yaklaşımın kabulleri şunlardır: (a) metafor kelimeler düzeyinde iş görür; (b) şeyler arasındaki benzerliklere dayanır ve (c) dilin olağan/olması gereken kullanımından bir sapmayı temsil eder.

Aristoteles'in ardından benzetme ile metafor arasındaki kategorik ilişki daha da derinleştirilmiştir. Metafor benzetmenin bir alt dalı gibidir. Helenistik dönemde Quintillian benzetmede tanımlamak istediğimiz şeyler arasında bir kıyaslama yaparken; metaforunda nesne doğrudan bu şey yerine kullanıldığını vurgular.(Quintillian 1953:8-9) Modern dönemde ise lafzi ve mecazi dil ayrımının tam olarak kurulduğu ve metafora tam bir karşıtlık geliştirildiğini net bir şekilde görürüz. Bunun sebebi bilimsel bilginin ve toplumsal gelişmelerinde desteklediği kesinlik arayışının engel kabul görmesidir. Bilim ve felsefede mecazi dilin dışlanması am bir netlik örmekteyizdir. Sanatın, sanatçının özgür yaratımı ile bilginin nesneliliği arasında keski bir ayrım çizilir. Birkaç düşünüre değinerek mecazi dilin olanaklarını felsefe ve bilimin, daha açık ifade ile olgusal fikirlerin üretiminde ve keşfinde yeri olmadığına dair birkaç alıntıya işaret ederek çağdaş metafor teorisine geçebiliriz.

Thomas Hobbes'un *Leviathan* adlı eseri mecazi dil karşıtlığını dile getirdiği bölümlerle doludur. Örneğin saçmalığın nedenlerini saydığı altıncı nedende figüratif dili açıkça dışlamaktadır.

“Altıncı neden: Doğru düzgün sözcükler yerine metaforlar, mecazlar ve diğer söz sanatlarının kullanılmasına bağlıyorum. Yol şuraya ya da buraya gider; atasözü şunu veya bunu söyler gibi söylenen şeyler geçerli olsa da yollar gidemez, atasözleri ise konuşamaz; ancak düşünürken ve doğruyu ararken bu gibi sözler kabul edilmemelidir.”(Hobbes 2007:44)

Hobbes’un bu tutumuna paralel olarak modern filozofların birçoğu bilginin dilini lafzi dil olarak ilan etmektedirler. Lafzi dil paradigması felsefeye hâkim olur. Örneğin Locke şeylerden oldukları gibi bahsetmek istediğimizde, retorik sanatının tamamının bir hile olduğunu; tutkuları harekete geçirerek insanı yanlışla yönelttiğini dile getirmektedir.(Locke 1825:3.10.34) Berkeley açıkça “bir filozof metafordan kaçınmalıdır.” demektedir. Lafzi doğruluk paradigması ile metafor felsefi yazılarda ortadan kaybolmuştur.

Sonuç olarak geleneksel metafor yaklaşımı şöyle özetlenebilir:

1. Metaforlar, kavramsal ya da olgusal düşüncenin dolaysız ifadeleri olmadığı için elde edebilecekleri en üstün özellik kelimeler düzeyinde gerçekleşen dışavurumlar olmalarıdır.
2. Metaforlar fikirlerin doğru iletiminde değil, yalnızca estetik ve dilsel gayelerle kullanılır.
3. Metaforlar şeyler arasındaki benzerliğe dayanmaktadır ve bu benzerlikler listelenerek lafzi karşılıklarına ulaşılabilir.
4. Metaforlar özel yeteneklere sahip az sayıda kişi tarafından ortaya konulan, aklın değil bireysel psikolojilerin ürünleridir. Bu sebeple de evrensellikleri yoktur.
5. Metaforlar olmadan gündelik hayatımızı ve bilimsel ve felsefi hayatımızı sorunsuz bir şekilde sürdürebiliriz.

Metafor fenomenine dair çağdaş tartışmayı felsefenin gündemine taşıyan Amerikalı filozof Max Black’tir. 1954 yılında yayımladığı *Metaphors* (Metaforlar) isimli makalesinde geleneksel felsefe yaklaşımını ve bu yaklaşıma karşı iddiaları ilk gündeme getiren kişi olan Ivor Armstrong Richards’ın görüşlerini akademik camiaya sunmuştur. Black mantıkçı pozitivist yaklaşıma kadar olan felsefe tarihine kadar savunulan yaklaşımları *yerine koyma* ve *karşılaştırma* yaklaşımları olarak nitelendirirken; *etkileşim* yaklaşımı, kendisi meslekten bir filozof olmasa da Aristotelesçi metafor yaklaşımına eleştiriler sunan Richards’ın görüşlerine dayanmaktadır. Yazımızda öncelikle ilk iki görüşe dair kısa bir özet verip Richards’ın katkılarına değineceğiz.

Yerine koyma yaklaşımına göre metafor, dile getirilen ve kastedilen arasında bir farkta temellenir. Konuşmacı ya da yazar bir şey söyleyip başka bir söyleme ait içeriği kastetmekte, ima etmektedir. Dolayısı ile teorinin temel mantığı şudur: ‘A, B’dir’ dile getirimi ‘A, C’dir’ gibi bir lafzi ifadenin içeriğini iletmenin dolaylı bir yoludur. Örneğin ‘insan insanın kurdudur’ ifadesinde anlatılmak istenen şey ‘insan, diğer insanlara karşı acımasız bir varlıktır’ içeriğinden başka bir şey değildir. Sonuç olarak acımasızlık niteliği yerine, kurt imgesi taşıyıcı olarak dolaylı bir ikameye sahiptir. Bu yaklaşım metaforik ifadelerin lafzi tercümelere çevrilebilirliğine gönderimde bulunurken; metaforun yalnızca bir kelime oyunu ya da sanatsal kullanım olduğu düşüncesini netleştirmektedir.

Karşılaştırma yaklaşımı ise metaforu alelade bir benzetme ve/veya karşılaştırma ifadesi olarak sınırlandırır. Kısaca metaforlar ‘gibi’ edatının gizlendiği açık benzetmelerin türevidir. Bu açıdan mantıksal yapısı ‘A, B dir’ olan metaforların lafzi karşılığı ‘...benzerliklerden dolayı; A, B gibidir’ yapısıdır. ‘İnsan insanın kurdudur’ ifadesi gerçekte şu içeriğin kısaltılmış halidir: kurt ve insan arasında vahşilik, etoburluk... gibi benzerlikler vardır, bu sebeple insan insanın kurdudur. Burada yine liste formunda bir lafzi tercüme örnekleme görmekteyiz. Ancak bu örneklendirmede isimleri birbiri yerine kullanılmasından ziyade; cümleye konu olan nesnelere arasında algılanabilir benzerliklerin bulunduğu savunulmaktadır.

1936’da *The Philosophy Of Rhetoric* (Retorik Felsefesi) isimli çalışmasında Ivor Armstrong Richards Aristoteles’e ait “şu ana kadarki en büyük şey metafor ustası olmaktır” sözlerine dair bir yorumuna yer vermiştir. Aristoteles’in deha ürünü diyerek yücelttiği metafor kullanımını yalnızca üç varsayım ve bir tanım ile geçiştirmiş olmasına dikkat çekmektedir.

Bu sebeple metafor konusuna daha derin bir bakış ve yoğunlaşma gerektirdiğini düşünür.(Richards 1936:89) Aristoteles'ten çıkarttığı ilk varsayımı metaforu oluşturmak için özel gözlere sahip olmak gerektiğini, sıradan insanların bu kabiliyete sahip olmadığını ileri sürülmesidir. İkinci varsayım metaforun “başkaları tarafın dan öğretilmeyen tek şey olmasıdır”. Richards burada yeterli açıklamalar olmasa da çıkartılabilecek sonucun toplum tarafından anlaşılmasının pek te mümkün olmayan ifadelerle gönderimde bulunduğu işaret etmektedir. Üçüncü ve en tehlikeli varsayım ise, metaforun istisnai bir durum olarak normal kullanımın terk edilmesini ifade ettiğini düşünmesidir.(Richards 1936:89-90) Kısaca Aristoteles'in bir övgü gibi okunabilen bu sözleri, metaforu hitabet ve şiir alanına hapsedmektedir. Metaforlar, mecazi dilin en nadide örnekleri olarak, düşünce sistemlerini oluşturan cümlelerin karşısında tekil ve istisnai cümleler olarak kalmaktadırlar.

Richards bu yaklaşıma karşıt olarak ilkin metaforlar üreten ve metaforları anlayan kabiliyetlerin her insanda az ya da çok olduğunu bunun özel bir durum olmadığı ileri sürer. Zaten tanıma uygun olan şeyler arasındaki benzerlikleri görmek insan için sıradan bir yetenektir. İkinci itiraz ise metafor kullanımını gündelik dil kullanımı ile öğrendiğimiz gerçeğidir. Bizler felsefe ile bilim ile ya da sanat ile uğraşmadığımız durumlarda da birçok metaforu kullanır ve anlarız. Öner sürülen üçüncü itiraz bu varsayım etkili sonuçlar doğurmuştur. Richards'a göre metaforlar dilin bütününe yayılmış ve gündelik kullanımda sırada insanların hem bireysel düşünme süreçlerinde hem de toplumsal yaşamı yönlendiren anlatıların merkezinde bulunmaktadır.(Richards 1936:90) Lafzi anlatımları merkeze alıp dilin tamamına bu eksenden bakmaktan vazgeçtiğimizde, metaforun -en azında dildeki- yaygınlığı bizlere düşünsel yaşamdan ayrılamaz bir öge olduğunu göstermektedir. Nihayetinde Black, Richards'ın metafor hakkındaki şu belirlemeyi merkeze alarak etkileşim yaklaşımını geliştirmiştir:

“Farklı olgular hakkındaki iki farklı düşünce bir arada aktiftir ve bu düşünceler, ikisinin etkileşiminin sonucu olan bir tek kelime ya da ifade ile desteklenmektedir.”(Richards 1936:93)

Richards'ın eleştirileri Kantçı romantik gelenekten etkilenmiş olmasına rağmen; Max Black bir analitik felsefeci olarak metaforun mantıksal yapısını görünür kılmaya çalışmıştır. Onun düşüncesinde, romantik düşünürlerin iddialı fikirlerinin aksine son derece mekanik bir sunum ile karşılaşırız. Etkileşim yaklaşımına göre metaforların mantıksal yapılarındaki işleyiş prensibi şu şekildedir: “A, B dir” metaforunda A'nın “birleşik ortak alan sistemi” B'nin sistemi ile etkileşime girer. Etkileşimin sonucu olarak, lafzi anlamıyla sunulması zor olan yeni bir “metaforik anlam” üretilir. Birleştirilmiş ortak alanlar bir nesne, insan, olay vb. gibi şeyler hakkında toplumca doğru olduğu varsayılan nitelik ve ilişki birliklerini temsil eder. Örnek olarak bir kurda dair ortak alan omurgalılık, yırtıcılık, sürü hayvanı olma vb. olabilir. Bu özellikler, metaforun kavranmasında kullanılacak özellikler olmalıdır. Aslında bu özelliklerin kurtta var olmasına gerek olmaksızın, ortak inanışları içermesi yeterlidir. Metaforik etkileşim için mühim olan özellikler değil, metaforun bağlamı içerisinde zihnimize çağrıştırabildiği toplumsal kabuller, inanışlardır.

Max Black ve Richards'ın görüşleri yine de bir iddia olmanın ötesine geçememiştir. Bunun yanında etkileşim yaklaşımı da yeni bir tür karşılaştırma biçiminin dışına çıkamamıştır. Max Black ile başlayan metafora dair ilgi sonucunda geleneksel yaklaşımın temel kabullerinin ışığında kolaylıkla savuşturulamayacak kadar derine kök salan problemleri görünür kılmıştır. Ancak bu ilgi müstakil bir metafor teorisi oluşturmaktan uzak kaldı. Metaforun bir cazibe merkezi haline gelmesinin ardından bir dilbilimci George Lakoff ve filozof Mark Johnson metaforların düşünmeye içkin olduğuna dair sistemli bir araştırmaya giriştiler. İkilin 1980 tarihli ilk çalışması olan *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* kitabı gündelik dilde kullanılan metaforların linguistik incelemelerde sistemli ve tutarlı ilişkilerini ortaya koyduklarını iddia etmektedirler.

ÇAĞDAŞ METAFOR YAKLAŞIMLARI

İlk defa 1980 yılında dilbilimci George Lakoff ve filozof Mark Johnson'un *Metaforlar: Hayat Anlam ve Dil* eserleri ile teorik bazda açıklamaları hayata geçirmişlerdir. Çağdaş metafor teorisi olarak isimlendirdikleri teoriye göre kavram sistemimiz ve dilimiz büyük oranda metaforik örgütlenmeye sahiptir. Bu basitçe metaforun sanatçı ve hatiplerin kullandığı

kelime oyunları olmaktan çıkartan, kavramsal düşüncenin kalbine yerleştiren bir yaklaşımdır. Dolayısı ile ikilinin itirazı, batı felsefe geleneğine ve onun savunduğu ve/veya temelini bulduğu kavram, düşünme, dil, anlam kavrayışlarına da karşıtlık oluşturmaktadır.

Lakoff ve Johnson bu kitaplarında metaforun kavramsal doğasına ve zihinsel yaşamımızda kapladığı önemi dilbilimsel bulgulardan hareketle temellendirmeye çalıştılar. Ancak çok kısa bir süre sonra teoriye pozitif bilimin yöntem ve dayanakları eşliğinde yepyeni bir form verdiler. Yeni teori Metaforun insan beyninin düşünmedeki etkin rolünde yer aldığı, sinirsel yapılanmasında asli bir yeri olduğunu iddia etmektedir. Dolayısı ile teori sinirbilim araştırmalarının dil öğrenimi, kullanımı ve zihnin işleyiş prensipleri üzerinde çok önemli bir noktaya konumlandırılmıştır. Çağdaş metafor teorisinin iki döneme ayrılması, yazımızın konusunu da teşkil eden, temel iddialarında bir değişikliğe sebep olmamıştır. Araştırmacılar metaforun insan düşüncesi için asli bir unsur olduğu iddiasını savunmak için, birinci dönemlerinde insan zihninin yapısına *dil* dolayımında yaklaşmakta iken; İkinci dönemde insan zihnini *sinir sistem*indeki biyolojik çalışma prensiplerinden hareketle temellendirmektedirler. Vardıkları sonuçlar açısından kimi belirlenimleri farklı olsa da temel prensipler aynı istikameti göstermektedir. Bu sebeple bizlerde öncelikle dilimizden hareketle düşünmenin metaforik yapılanmasına, ardından da beyin metaforik yapılanmasına dair yaklaşımlarını ele alacağız. Dolayısı ile ilk olarak dilbilimsel bulguların metaforun kavramsal doğasını nasıl ortaya çıkarttığını; ardından insan beynine dair yeni sinirbilimsel bulguların yorumlanması ile metaforun insan düşüncesinde tahmin edilenden çok daha etkili ve belirleyici konumda bulunduğunu ileri süren yaklaşımlarını serimleyeceğiz.

Kavramsal Metafor Teorisi

Araştırmamızın başında felsefenin lafzi ve mecazi dil ayrımının insan düşüncesinin doğru düşünme prensiplerini oluşturmak amacıyla yapıldığı tespitinde bulunmuştuk. Bu arayışın en radikal doktrinini mantıkçı pozitivizm dile getirmektedir. Ancak mantıkçı pozitivizm bilgi iddialarının doğruluğunu epistemolojik perspektifte temellendirmeye çalışırken; dilimizin diğer kullanımlarını görmezden geldiğini ve gündelik dilimize karşı negatif bir tutum sergilediğini ifade edebiliriz. Buna karşı Çağdaş metafor teorisi, insan zihnine ideal bir epistemolojik koşul yaratma perspektifinden yaklaşmamaktadır. Teori mümkün en olgusal açıdan, kısaca bilimsel bir perspektiften hareket etmektedir. Ele aldığı 'dil' bir tümel kavram değil, insanların fiili olarak kullandıkları dildir. İngilizce, Türkçe, Fransızca ya da Arapça dil kullanımlarından hareket edilmekte ve odaklanılan metafor fenomeninin dilsel görüngülerinden hareketle genellemelere ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Dolayısı ile dildeki metaforik kullanımların örgütlü doğasına dair bulgular ışığında ortaya çıkan kavramsal metaforların varlığını savunmaktadırlar. Kısacası teoriden hareketle fenomeni ele almamakta, fiili kullanımlardan hareketle genellemelerin örgütleyici, kavramsal doğalarına ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Bir başka açıdan bakar isek, teorisyenlere göre batı felsefesi geleneğindeki filozofların 'anlam' kavramına yönelik teorileri, insanların gündelik yaşamlarında *anlam*lı buldukları şeyle örtüşmemektedir.(Lakoff ve Johnson 2015:19) Çağdaş metafor teorisi, kimi metaforların kavramsal doğalarını ortaya çıkartırken gündelik bir anlam yaklaşımına sahiptirler. Metafor bir anlama olanağı sunar ve bir anlam problemidir. O anlamak ve anlatmak için oradadır. Teorisyenler metaforik ifadelerle dayanarak belirli genellemelere ulaşmakta ve nihayetinde bu genellemelerin zihnimiz ve dilimiz için kavramsal örgütlemenin varlığına dikkat çekmektedirler. Metaforun bu açıdan işlevini şu tanımla belirlemektedirler:

“Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeyin terimlerine göre anlamak ve tecrübe etmektir.”(Lakoff ve Johnson 2015:30)

Anlamlandırmanın yanı sıra metaforun tecrübe boyutu da son derece önemlidir. Biz insanlar yaşantımızı metaforların sağladığı tecrübe olanağı ile sürdürürüz. Metafor bu açıdan dahi basit bir dilsel ifade olmanın ötesine geçmektedir. Metaforun tecrübi etkisinin altında yatan olanaklar, anlamlandırma işlevinde yüklemün özneye çıkarımsal içeriklerini aktarmasında ortaya çıkar. Aktarılan içerik ise yüklemün çıkarımsal gücü olan terimlerdir.

Elbette bilimsellik iddiasındaki teorinin bu tanımını örneklerle açıklamak gereklidir. Ancak önce şunu belirtmek gerekir linguistik deliller kanıtlama ya da tanıtlamak için değil, ikna etmek içindir. Gündelik kullanımlarımızdaki temel yapıyı hayat tecrübemizde göz önüne sermeyi amaçlamaktadırlar. Gösterilen deliller bir kavramın metaforik olması ve bu tür bir kavramın gündelik aktiviteyi nasıl yapıya kavuşturduğunu göstermesi, en azından bazı fikirler edinebilmeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sebeple bizler de büyük bir örneklem denizinde birkaç seçki ile dildeki metaforik örgütlenmeyi ve kavramsal metaforları ele almaya başlayabiliriz. Seçtiğimiz ilk örnek 'Tartışma savaştır.' Kavramsal metaforudur.

TARTIŞMA SAVAŞTIR.*

İddialarınız *savunulamaz*.

Argümanlarımdaki her zayıf fikre *saldırıyor*.

Eleştirilerim *hedefini buldu*.

Cahille girdiğin her tartışmada *yenilirsin*.

Yukarıda verilen TARTIŞMA SAVAŞTIR örneği çağdaş metafor teorisi açısından bir "kavramsal metafor" örneğini teşkil eder. Tanım açısından ele alacak olur isek TARTIŞMA kavramının içeriğini oluşturan terimlerden *iddia*, *argüman* ve *eleştiri* terimleri; SAVAŞ kavramının *savunma*, *saldırı*, *galibiyet*, *yenilgi* gibi terimlerle bir arada kullanılmaktadır. Hepimizin dilimizde yadırgamadan kullanabileceği bu cümleler, aslında buz dağının görünen yüzünü oluşturur. Teorisyenlere göre eğer kullanımlarımız araştırılır ve bir araya getirilir ise buz dağının görünmeyen yüzü olan TARTIŞMA SAVAŞTIR kavramsal metaforu su yüzüne çıkacaktır. Kısaca dil ve düşüncelerimiz, gündelik hayatımızda tartışmayı tecrübe etme biçimimiz kavramsal metaforun örgütlediği dil yüzeyindeki ifadelerde tespit edilebilir.(Lakoff 1993:244) Dikkat edilmesi gereken nokta bu kavramsal metaforun normal durumlarda dile gelmiyor oluşu ve bunun ötesinde içerik terimlerinin gündelik hayattaki kullanımlarında metaforlar olduğunun farkında olmayışımızdır. Bir 'iddiyayı savunmak' geleneksel yaklaşıma ve gündelik algımıza göre metafor değildir. Bunun sebebi geleneksel felsefede dilimizin tamamı değil, ancak lafzi yapıların zihni temsil ettiği algısıdır. Lakoff ve Johnson açısından ise dilin tamamı insan zihninin bir yansımasıdır.(Lakoff ve Johnson 2015:28)

Kavramsal metaforlar mevcut ve olanaklı olan ifadelerimizi mümkün kılmaları dolayısı ile kavramsal niteliktedir. Onlar genellemeleri oldukları kullanımların yapılarını ve sistemliliklerini gösterirler. Bunun ötesinde kavramsal metaforlar iki kavram arasındaki mümkün *çıkartımsal eşleşmeleri* gösterir ve var eder. Bir metaforun çıkartımsal gücü yönelimlidir. Yani SAVAŞ kavramının terimleri TARTIŞMA kavramını anlamlandırırken; bunun tam tersi söz konusu değildir. Teorisyenler bunun sebebi olarak metaforik aktarımın somut kavramdan daha soyut olan kavrama doğru gerçekleştiğini ileri sürerler. Kısacası insan zihni, metaforik işlev sayesinde, soyut kavramların içeriğini büyük ölçüde daha somut kavramlardan sağlamaktadırlar.(Howe 2006:71) Bir kavramın soyutluk ya da somutluk derecesi tecrübe içeriğine göre şekillenir. Genellikle kavramsal metaforların yüklemi öznesine nazaran daha çok tecrübe içeriğe sahiptir. Kısaca anlam ve kavramın içeriği tecrübe ile kazanılmaktadır. Metafor da bir kavramı başka bir kavramın içeriklerine göre tecrübe etmemizi sağlar.

Kavramsal metaforlarda geçen yüklem ve öznelerin terimsel içerikleri kendi *kavramsal alanlarını* oluşturmaktadır. Kavramsal metaforlarda alanlar arası bir eşleştirme söz konudur. Bu eşleştirme ise kısmidir. Eğer kısmi bir eşleştirme olmasa idi kavramların eş anlamlı olması gerekirdi. Yani yüklem kavramsal alanındaki bazı terimler, öznenin kavramsal alanındaki bazı terimlerle eşleşmektedir.(Lakoff ve Johnson 2015:87-91) Bu kısmi eşleştirme düşüncesinin iki sonucu vardır. İlk olarak kavramsal bir metafordaki özne farklı yüklemelerin aktarımına açıktır. İkinci olarak aynı özne farklı kültürlerde farklı çıkartımsal sonuçlar ortaya koyacak kavramsal metaforlara göre yapı kazanmış olabilir. Bu tespit kavramsal metaforların *uylaşımsal* doğada olduğunu ileri sürmektir.

* Makalemizde bu noktadan itibaren kavramsal metaforlar, gündelik dildeki kullanımlardan ayırmak amacıyla, büyük harflerle yazılacaktır.

Bizler kültürümüzde ve dilimizde bulunan kavramsal metaforlara uyum sağlarız. Onlar üzerinde düşünüp taşınmaz, uzlaşma arayışında ortaklaşmayız. Uyma, buyurulmuş olan, yani kültürde tabii olduğumuz, öğrendiğimiz bir şey olarak karşımıza çıkana tabii olmaktır. Örnek vermek gerekirse TARTIŞMA kavramının DANS kavramı ya da OYUN kavramı ile anlam kazandığı bir kültürü tahayyül edebiliriz. Elbette böyle bir durumda bu kültürde tartışan iki insanın ne yaptığını anlamak bizler için çok zor olacaktır.(Lakoff ve Johnson 2015:29-30) Uylaşimsallık bir kere kavrandığında kavramsal metaforların ne derece ufuk açıcı olabileceğini daha iyi anlarız.

Kavramsal metaforların düşünme ve kültür üzerindeki etkisini gösterebilmek amacıyla iki örneğe değinmek istiyoruz. Bunlardan ilki Michael J. Reddy'nin *Kanal metaforudur*. Bu metafor dile dair gündelik ve geleneksel felsefe kavrayışının metaforik yapısını açığa çıkartmaktadır. Reddy dil hakkındaki konuşmalarımızı şu karmaşık/bileşik kavramsal metaforların yapıya kavuşturduğunu iddia eder:(Reddy 1979)

DÜŞÜNCELER (ANLAMLAR) NESNELERDİR.

DİLSEL İFADELER TAŞIYICILARDIR.

İLETİŞİM GÖNDERİDİR/GÖNDERMEDİR.

Konuşmacı zihinsel içeriği, taşıyıcı kelimelere yükleyerek onları bir kanal boyunca dinleyiciye göndermektedir. Bu iletişime dair bütün konuşmalarımızı şekillendiren bir yapı olarak, sanki bir zarfa koyulan mektubun alıcıya ulaşmasını/iletilmesini, dil kullanımının temeline yerleştirmektedir. Gündelik kullanımda soyut dil kavramını anlamlandırdığımız kanal metaforu, felsefe tarihinde kelimelerin kavramsal içerikle doldurulup yazı dili ile iletildiği fikrinde temellenen düşünce tarihinin ve felsefi yaklaşımın da özetini gözler önüne serer. Lakoff ve Johnson dil hakkında konuştuğumuz ifadelerin yüzde yetmişinin bu bileşik kavramsal metaforlar tarafından yapıya kavuştuklarını iddia eder.(Lakoff ve Johnson 2015:36-37) Gündelik kullanımların ötesinde anlamın nesneliliğine dair pozitivist iddiaların dayanağı bu metaforda açıkça görünmektedir. Felsefe tarihinde 'düşünce nesnelere' vurgusu ise düşüncenin en derin noktalarını ne derece etkilediğinin bir başka yansımasıdır diyebiliriz.

Kavramsal metaforların kültürel açıdan etkisine dair belki de en etkileyici örnek ZAMAN PARADIR kavramsal metaforudur:

ZAMAN PARADIR

Zamanımı heder ediyorsun.

Bu bilgisayar uygulaması saatlerini *kurtaracak*.

Seninle *çarçur edecek* vaktim yok.

Zamanımı *iyi planlaman* gerekiyor.

Sayı günler kaldı.

Zamanımı *verimli* kullanmıyorsun.

Zaman *ayırduğunuz* için çok teşekkür ederim.

Kapitalist kültürün ve Protestan çalışma ahlakının yansıması olan bu metafor, herhâlde bundan birkaç yüzyıl önce dil kullanımımızda bu denli etkili değildi. Yaşamımızdaki tecrübe değişimleri dilimizdeki soyut kavramlardan birini yapıya kavuşturmuştur. Nitekim bu kavramsal metafor aynı zamanda metaforun iç sistemliliğine dair iyi bir örnektir. ZAMAN PARADIR metaforu ZAMAN SINIRLI BİR KAYNAKTIR ve ZAMAN DEĞERLİ BİR METADIR kavramsal metaforlarının bir tür bileşkesi gibidir. Bu kavramsal metaforlar birbirlerinin alt kategorileri olarak örgütlenebilir. Elbette her bir kavramsal metafor ayrı olarak yaşamımızı örgütleyebilir. ZAMAN ve PARA arasında metaforik bir aktarımın olmadığı lakin ZAMAN SINIRLI BİR KAYNAKTIR metaforunun bulunduğu bir kültür düşünülebilir.(Lakoff ve Johnson 2015:33-34)

Buraya kadar çağdaş metafor teorisinin birinci dönemine dair önemli birkaç konuyu kısaca betimlemeye çalıştık. Birinci döneme kavramsal metafor teorisi adını verirsek çağdaş metafor teorisinin ikinci dönemine sinirsel metafor teorisi demek yerinde olacaktır.

Sinirsel Metafor Teorisi

George Lakoff ve Jerome Feldman 1988 yılında California Üniversitesinde Sinirsel Dil Teorisi grubunu kurdular. Bu grupta insan beyninin dil kullanımı ve dil-düşünme ilişkisindeki rolü üzerinde birçok araştırma yaptılar. Metafor bu araştırmaların merkezi konularından birini oluşturmaktaydı. 1997 yılında art arda yönettikleri üç doktora çalışması kavramsal metafor teorisinin sinirsel metafor teorisi olarak yenileyebilecekleri kavramsal altyapıyı kendilerine sundu. Joseph Grady, Christopher Johnson ve Srinivas Narayanan yaptıkları doktora çalışmalarında beynimizin tecrübe ile şekillenmesi sonucunda oluşan sinirsel yapının, düşüncenin metaforik temellerini yapıya kavuşturan zemin olduğuna dair bulgulara ulaştılar. Sinirsel yapı belirli ölçümler yoluyla sinirsel modellemeler yaparak beynin metaforik biçimlenişini bizlere gösterir. Böylece sinirsel dil teorisi çağdaş metafor teorisini kavrayacak şekilde genişlemiştir. Sinirsel metafor teorisi, metafor hakkında şu sorulara cevap bulduğunu iddia etmektedir: “Kavramsal metaforların varlık nedeni nedir?”, “Metaforik düşünme neden zorunlu ya da kaçınılmazdır?”, “Metaforlar neden alanlar arası eşleştirme prensibi ile çalışmaktadır?”, “Metafor sistemimiz neden tecrübeye temellenmektedir?”, “Neden bazı metaforlar dünya çapında kabul görmektedir?”(Lakoff 2008:17)

Sinirsel dil teorisi Bilişim bilim grubunun çatısı altında yer almaktadır. Bilişim bilim grubunun amacı psikoloji, felsefe, linguistik, bilgisayar bilimi ve antropoloji gibi akademik alanların zihin hakkındaki çalışmalarını multidisipliner bir bakış açısıyla bir çatı altında toplamaktır. Bilişim bilim insanının nörolojik yapısı temelinde zihne dair açıklamalar getirmeye çalıştığından klasik felsefe ile karşıtlık gösterir. Şu üç temel kabul bilişim bilimin ve çağdaş metafor teorisinin genel kavrayışını yansıtmaktadır.

1. Düşünme etkinliği çoğunlukla *bilinçdışı*da gerçekleşir.
2. Zihin doğası gereği bedenseldir.
3. Soyut kavramlar çoğunlukla metaforik yapıda anlam kazanır.

Sinirsel dil teorisinin metafor yaklaşımını anlamak için ilk iki bulguyu kavramamız gerekmektedir. İlk olarak *bilinçdışı* kavramına değinelim. Bilinçdışı, Freudyen anlamda bastırılmış bir bilinç katmanı değildir. Bilişim bilim için bu kavram, bilişsel farkındalık düzeyinin altında bulunan, kişi için herhangi bir giriş izni bulunmayan, çok hızlı gerçekleştirildiğinden dolayı fark edilmesi neredeyse imkansız zihinsel operasyonların gerçekleştiği bir zihin alanıdır.(Lakoff ve Johnson 1999:10) Gündelik hayatta düşünme, algılama, dil kullanımında da deneyimlediğimiz gibi bu edimleri belirli hatlar boyunca ve otomatik olarak gerçekleştirilmekteyiz.(Lakoff ve Johnson 2015:28) Örneğin Bu metni okurken ne büyük bir efor harcamakta ne de derin düşüncelere dalmaktasınız. Metindeki kimi imaları, harf hatalarını, noktalama hatalarını büyük bir sürat ile bulmaktasınız. Bunun sebebi yapabiliyor oluşumuzun bilincinde olmadığımız ancak yapabildiklerimizin bilincinin imkanını sağlayan, bilinçdışı bir operasyon alanının varlığıdır. Kısaca bilişsellüğümüzün, bilinçli olarak kullanıldığı durumların arka planında otomatik olarak çalışan ve bilinçli yönümüzü biçimlendiren bilinç dışı süreçler söz konusudur.(Lakoff ve Johnson 1999:10)

Bilişsel bilinçdışı bir bilgisayar yazılımı gibi tasvir edilebilir. Bizler, son kullanıcılar olarak, ekranda görüntüler görürüz, klavyeyi ve hoparlörleri kullanırız, ancak bütün bu imkanları bize sunan yazılım ve donanım ilişkisini, eğer bir uzman değilsek, kavrayamayız. Bilişim bilim için beyin, bilgisayar donanımı olarak; zihin ise beyne süreç içerisinde kazınan yazılıma benzetilebilir. Dil kullanımımız, duyumsamalarımız ve hatta duygularımız yazılımın birer kodlama karşılığıdır. Bilişsel bilinç dışı görünmez bir el gibi, bilincinde olduğumuz etkinlik ve farkındalıkları yönetir. Zihnin yüzde doksan beşini bilinç dışı oluşturmaktadır.(Lakoff ve Johnson 1999:12) Araştırma alanı olarak Bilinçli alan içinde kalıp refleksiyon gerçekleştirerek bilinç dışına dair hiçbir kavramsal sistemin fiziksel altyapısına ulaşamayız. Bilişim bilim bu sebeple donanımın süreçlerini inceleyerek uzun

araştırmalar sonucunda *sinirsel modellemelere* ulaşmıştır. Sinirsel modellemeler göstermektedir ki bilinçdışı alan bir tür rasyonaliteye göre işlemektedir ve bu insani bilişselliği belirlemektedir.

Bilişim bilimin ikinci iddiası zihnin, beynin fiziksel fonksiyonlarının bir türevi olduğu, dolayısı ile mevcut zihinsel kavramımızın doğası gereği bedensel olduğudur. Temel problem şudur: Bugüne kadar zihin, akıl, kavram gibi soyut varlıklar olarak kabul edilen kavramsal varlıkların bedenselleşmesi ne demektir? Verilen cevabın kısa versiyonu ile başlayalım: Soyut kavram olarak isimlendirdiğimiz ve konu edindiğimiz anlamlı kelimeler, beynin sinirsel yapıları tarafından hesaplanmış fiziksel varlıklardır. Bu kavramlar ne “idealar” dünyasında ne de referansiyel anlam teorilerinin “olgusallık” iddialarında temellendirilebilir. Deneyci filozofların duyumdan türetmeye çalıştıkları algı teorilerinin sonuçları da degillerdir. Bilişim bilim, kavramların anlamlarının ve elbette sinirsel modellemelerin temelinde bedensel tecrübenin bulunduğunu savunurlar. Nihayetinde bilişim bilim “anlam” fenomeninin ne rasyonalist ne de empirist açıklamalarına indirgenebilir. Eğer bir isimlendirme gerekir ise *tecrübeci* bir yaklaşım olarak ele alınabilir. Bedensel tecrübeler anne karnından itibaren başlar ve ortalama beş yaşına kadar büyük oranda şekillenir. Metafor tamda bu bedensel tecrübeye şekillenmeye başlar ve ilk kavrayış kalıpları olması anlamında *birincil metaforlar* adını alırlar. Metaforlar konusuna geçmeden önce tecrübe ve beynin oluşturduğu zihinsel operasyonlara dair kısa bir betim sunmak konunun anlaşılabilmesi için yerinde olacaktır.

George Lakoff “The Neural Theory of Metaphor” (Sinirsel Metafor Teorisi) makalesinde beynin tecrübe altında şekillenmesi ve nihayetinde oluşan zihinsel işlevlerin ortaya çıkışını ele alır. İlk olarak her insan bireyi son derece karmaşık ve belirli işlevleri yerine getirebilmek amacı ile biçim kazanmış bir sinir sistemi ile dünyaya gelmektedir. Yüz milyara yakın sinir hücresi birbirlerine trilyonlarca sinaptik bağlantı ile bağlanmıştır. Beyin bu sinir sisteminin çoğunluğunun varış ve işlem gördüğü kümelenmedir. Vücudun farklı bölgelerinden elektrik yükleri ile ateşlenerek uyarılan sinirlerin, beyinde vardıkları alanlar belirli bölgelere ayrılır. Bu bölgelerde kendi aralarında özel bağlantılara sahiptirler.(Lakoff 2008:18) Bu sanki anlamın apriori imkânı gibi anlaşılabilir. Deneyim öncesi ve deneyimi mümkün kılan maddi bir yapının kabulü, bilimsel bir felsefenin zeminini oluşturmaktadır.

Sağlıklı bir beynin hazır bulunması, bütün potansiyellerinin, bulunduğumuz noktada bütün sinir hücrelerinin kullanılacağı anlamını taşımamaktadır. Çünkü sinir hücrelerinin bir özelliği kullanıldıkça aktifliklerini sürdürmeleri, kullanılmadıklarında ise ölmeleridir. Bu olgu sinir sisteminde kullanılan hücrelerin belirli yapılar oluşturmaya başlamaları, çalışan hücrelerin sürekliliği ve işleme göre yavaş yavaş biçim kazanmaları anlamına gelir. Duyu organlarından kazanılan veriler görece küçük bir sinir ağına sahiptir ve sinirsel öbekler oluştururlar. Bu öbek grupları birbirleri ile aktif bir ağ içerisinde beraberce çalışmaya uyum sağlarlar. Yani kazandıkları form bir bakıma kalıcı olur. Herhangi bir renk algısı daha önce tecrübesi işlenen beynin diğer sinir hücrelerini de uyarır. Hatta bireyin kendi yaşadığı tecrübesinde form kazanan sinir öbeklemesi ilişkileri, o tecrübenin yaşanmasının yanı sıra tecrübeye dair bir parçanın duyumsanması ile de tetiklenir. Bunun da ötesinde form kazanmış öbeklenme aynı tecrübe hayal edildiğinde de ateşlenmektedir.(Lakoff 2008:19) Dolayısı ile bedensel tecrübelerin, duyu algılarının ve hayal gücünün bu grupları tetiklemesinin ‘anamlı öbekler’ olarak görülmesine sebep olmuştur.

Jerome Feldman *From Molecule to Metaphor* (Molekülden Metafora) çalışmasında bu grupların anlam taşıyıcıları olduğunu iddia eder. Bir kavramın anlamı, anlamlı sinirsel gruplanmanın daha önce tecrübe tarafından yeterli ölçüde tetiklendiği ve bu grubun bir kavram ilişkisi kurulmuş olmasının yanında, beyinde tekrar canlandırılabilir olmasına bağlıdır.(Feldman 2006:47) Örneğin “O topa vurdu” cümlesi duyulduğunda futbola aşına biri için “ayak” için örgütlenmiş sinirsel uyarılar çalışır. Voleybol tecrübesi olan kişilerde ise aynı sinirsel uyarılar gözlenmez. Bu örnek bir kısım anlamlı öbeğin daha önce edinilmiş tecrübelerin imajları üzerindeki tetiklenmelerini harekete geçirmesidir.(Lakoff 2008:19) Bu henüz başlangıçta olmamıza rağmen önyargı ve ön anlama fenomenleri hakkında bizlere fikir verebilir. Nitekim önyargıları yıkmak atomu parçalamakta daha zordur.

Beynin farklı konumları arasındaki bu etkileşimler *kavramsal çerçeve* denilen sinirsel yapılar oluşturmaktadırlar. Bir tecrübe esnasında yalnızca görsel ya da işitsel değil birçok farklı tip uyarılma yaşanır. Yalnızca uyarılma değil aynı zamanda temel tepkilerde de bunları gözlemleriz. Ne kadar uzakta olursa olsun, bir tehdidin yalnızca görsel alana girmiş olmasıyla beynimiz bütün duyularımızda tepkilere sebep olmaktadır. Dokunsal tecrübenin eşzamanlı fiziksel temas yaşamıyor oluşu sinir sistemimizde tetiklenmediği anlamına gelmez. Beyin duyu organlarının verilerini eş zamanlı işlemekte ve beynin farklı yerlerindeki bu öbeklerin birbirleri ile aktifleştirdiği bir sistemi kullanmaktadır. Dolayısı ile tecrübe yalnızca duyu organlarının değil, beynin de yaşantının yorumlanması sonucu oluşturduğu ve daha sonra kullanılacak şekilde hayatta tuttuğu bir modelleme kurar. Travmaların yaşam tecrübesi üzerindeki etkisi bilindiğinde bu olgu daha da anlam kazanır. Kısacası beyin farklı duyulardan algıladığı bilgiyi yekpare olarak yaşar ve bireye yaşatır. Sinir sistemi beş duyuyu beyne taşımakta, ancak beynin yapısı ona bir bütünlük, farkındalık kazandırmaktadır. Kavram ve tecrübe bu sinirsel çerçevelerde kodlanarak anlam kazanır. (Lakoff 2008:19)

Teoriye göre kavramlarımızda bedenselleşmiştir. Beynin bedenselleşme sürecinin ilk dönemlerinde birtakım kavram ve şemalar meydana gelir. Beyin yavaş yavaş insan zihninin varlığına doğru gelişmektedir. Bu gelişimde özellikle temel anlam oluşturucu sinirsel devreler birincil metaforlardır. Elbette beynin tecrübe tekrarı ve sinirsel örgütlenmenin sürekliliğinin sağlanması ile belirginleşir. Anlamli sinirsel çerçeveler insani kategorizasyonun temelidir. Sinirsel dil teorisi açısından kategorizasyon anlattığımız süreçler sonucu oluşur. Ancak kategori kelimesi geleneksel felsefede olduğu gibi 'soyut' düşünme yetisine sahip tek canlı olan insana has değildir. Bir sinir sistemine ve elbette beyne sahip her canlı bu tip bir kategorizasyon kapasitesine ve işlevine sahiptir. Kategorik tutarlılık ise beynin işlevselliğine bağlıdır.

George Lakoff *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind* (Kadınlar, Ateş ve Tehlikeli Şeyler: Kategoriler Zihin Hakkında Ne İfşa Eder) çalışmasında kategorizasyonun insan zihni için önemini şu sözlerle ifade eder.

"Bir kategori kavramını değiştirmek sadece zihin kavramını değiştirmek değildir, aynı zamanda dünyaya dair kavrayışımızı da değiştirmektir. Kategoriler şeylerin kategorileridir. Dünyayı sadece tekil varlıkların terimleriyle değil, aynı zamanda şeylerin ait oldukları kategorilerin terimleriyle de anladığımız için, kategorileri gerçek varlıkları olan şeyler olarak kavramaya eğilimliyizdir. Biyolojik türler, fiziksel nesnelere, sanat eserleri, renkler, akrabalıklar, duygular ve hatta cümleler, kelimeler ve anlamların da kategorilerine sahibizdir. Düşünebildiğimiz her şey için kategorilerimiz vardır. Dolayısı ile kategori kavramının kendisini değiştirmek dünyayı dair anlayışımızı değiştirmek anlamına gelir. Söz konusu olan, bir biyolojik türden anladığımız her şeyin, bir kelimenin ne olduğuna bağlı olduğudur."(Lakoff 1987:9)

Aristoteles'e ait olan ve felsefe tarihinde kabul gören kategori kavramı genel hatları ile bir tüme varım sürecine ve bir terimin kaplamına ulaşma sonucunda ortaya çıkan kelimeye göndermede bulunur. Kategori kendi kaplamındaki örneklerin ortak özelliklerinin bir temsilcisi olarak içerik kazanmaktadır ve hatta bu sebeple kendi içeriği tanımsal olan soyut bir dilsel varlığa gönderimde bulunur. Ancak çok yakın bir tarihte Ludwig Wittgenstein *Felsefe Soruşturmaları* kitabında dile gelen düşüncelerinde bu kabulü tartışmaya açmıştır. *Aile benzerlikleri* kavramını felsefeye kazandıran Wittgenstein, bir kavramın temsil ettiği kaplamadaki örnekleri ile ortak benzerlikler nosyonuna uymayan bir birliktelik sürdürdüklerini iddia eder. Bir tümel kavramın/kelimenin kaplamadaki tikel kavramların aynı ortak özelliklere sahip olması, dilsel ve içerikleri açısından gerekli değildir. Örneğin onun önemli bir kavramı olan 'oyun' kelimesinin kaplamındaki oyunlar ortak özelliklere sahip değildir: Satranç bir oyunken, seksek de bir oyun olarak görülmektedir. Bazı üyeler birbirlerine A özelliği ile benzerken; bazı başkaları B özelliğinde ortaktır. Ve hatta bu iki grubunun rastgele seçilen örnekleri de C gibi bir özellikte ortaklaşabilir. Wittgenstein bu benzerlik sistemine aile benzerlikleri demesinin sebebi de bir çocuğun belli özelliklerde dayısına başka belirli özelliklerde ise amcasına benzeyebileceğini, belki hiçbir aile üyesine benzerliği bulunmamasına rağmen ailede kabul edebileceğidir.(Soykan 2006:107-8)

Nitekim bugünlerde satrancın spor müsabakalarında bir branş haline geldiğini; e-spor müsabakaları kapsamında bilgisayar oyunlarında gençlerin yarıştıklarını da görmekteyiz.

Wittgenstein'in kategori kavramı hakkındaki gündelik dilci tespiti, günümüzde psikolinguistik çalışmalarla da desteklenmektedir. Eleanor Rosh'un ileri sürdüğü *Prototip Kategorizasyon* teorisi de göstermektedir ki, biz insanlar bir kavramın kaplamındaki örneklem alanından bir üyeyi prototip olarak kavramakta ve diğer üyeleri bu üyeye benzerlikleri ile sınıflandırmaktayız. Rosh, farklı insanlar üzerine yapılmış bir deneyde, katılımcıların belirli bir kategorideki algılarının o kategorideki temel örneklemeleri ile anlamlandırıldığını ortaya koymuştur. Örneğin kedilere dair tecrübelerimiz genellikle uzun tüylü kedilere dair ise, uzun tüylü kediler bizim için prototip örneklem halini alır. Bu prototipten sapmalar gösteren başka örnekleri prototip kediye benzerlikleri üzerinden sınıflandırırız. Tüysüz bir kedi ne kadar garip gelse de uzun tüylü kedilere benzer özelliklerinden dolayı bir kedi olarak kategoride kendisine yer bulmaktadır. Uzun tüylü kedi, daha sonra da kedi algımızda merkezi bir rol oynar.(Howe 2006:62) Kedi kategorimizi kedilerin tüysüz olabileceğine göre yeniden örgütlemekteyizdir. Hatta tecrübe arttıkça kategorilerin terimleri gelişir ve kısa tüylü, uzun tüylü ve tüysüz kedilerin; vahşi ve evcil kedilerin olduğu kategoriler yaratırız.

Bütün bu kategorizasyon süreçlerine rağmen, uzun tüylü kedi aynı kişiler için prototip olarak kalmaktadır. Belirli alt kategoriler, prototip kategori örneği olması açısından diğerlerinden daha değerlidir. Bu kategoriler *temel seviye kategorileri* olarak tecrübi ve sinirsel devrelerin belirlediği örneklem aracılığı ile zaman içerisinde yapıya kavuşurlar ve insani düşünme ile zihin bu ilkeye göre yaşamını sürdürür. (Lakoff ve Johnson 1999:27)

Sonuç olarak tek bir zihinsel imge bütün bir kategoriyi en üst düzeyde temsil etmektedir. Prototip imge diğer bütün üyelerin algısında en genel özellikleri temsil eder. Kategorizasyonu bedenselleşmiş zihnine göre gerçekleştiren insan, kategorinin diğer üyeleri ile temel seviye kategorisine ait sinirsel devrenin yapısına uyarlayarak ilişkiye girer. Bilgimizin çoğu da dilsel genellemelere göre değil, temel seviye kategorilerine göre organize olur.(Lakoff ve Johnson 1999:28) Bunun gibi birçok temel seviye sinirsel yapı söz konusudur. Örneğin *uzamsal ilişki şemaları* duyu tecrübemizin uzamda gerçekleşmesinin yansımalarını taşır ve genel anlamda düşünümün daha soyut kavramlarını örgütlerler. Uzamsal ilişki şemalarından biri *taşıyıcı şemadır*. Bu şema bir şeyin başka bir şeyin içinde olması olgusunun beyindeki tecrübi sinirsel yapısını gösterir. Kavramsal bir çerçeve olan bu şema herhangi bir tecrübeye otomatik olarak uygulanır.(Lakoff ve Johnson 1999:32) Nesne devamlılığının bebeklerde oluşması bu şemanın da netleştiğinin kanıtlarından sayılabilir. Başka bir şema da hareketin kavranmasının temel kavramını temsil eden *kaynak-yol-hedef şemasıdır*. Bu şemada hareket eden bir nesnenin tecrübesinde kullanırız. Son olarak *bedensel yansıtma şeması* ise, kendi bedensel tecrübemizdeki yer ve yön kavrayışını cümlelerin öznesine uyguladığımız şemalardır. Örnek olarak, bir "ağacın önünde seni bekliyorum" dediğimizde ağaca sanki bir önü varmış gibi düşünmekteyizdir. Ya da hareketin yönü onun önüne doğru gerçekleştiğini düşünürüz: Bir şey hareket ediyor ise, bir hedefe doğru yönelmiştir ve önü hareket ettiği taraftır.(Lakoff ve Johnson 1999:33-36)

Daha önce dile dair temel kavrayışımızın kanal metaforu tarafından örgütlendiğini dile getirmiştik. Yeni Teori bu metaforun uzamsal-ilişki şemaları ile yapı kazandığını iddia etmektedir. Dil gibi soyut ve karmaşık bir kavramın zihin tarafından kavranması, beynin temel çalışma prensiplerinin duyusal ve zihinsel operasyonları ile bedenselleşmesinde temellenir. Peki bedenselleşmiş zihinlerimizde, metafor fenomenin kavramsal ve sinirsel örgütlenmedeki işleme alakası nedir? Daha doğrusu sinirsel dilbilimin üçüncü bulgusunun, yani soyut kavramlarımızın çoğunlukla metaforik yapıda olduklarının gerekçeleri nelerdir?

Metaforların çocukluk döneminde oluşan ve diğer karmaşık soyut kavramların bu birincil metaforların bileşkesi olarak yorumlanmasına imkân sağlayan çalışmalar Christopher Johnson, Joseph Edward Grady ve Srinivas Narayanan tarafından gerçekleştirilmiştir. Johnson çocuklardaki metafor ediniminin mekanizması üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya göre küçük yaşta çocukların öznel deneyimleri ve yargıları duyu motor deneyimleri ile gerçekleştiğini, kısacası bir art aradalık sonucu sinir sisteminde

kodlandığını iddia etmektedir. *Bir aradalık hipotezi* olarak isimlendirilen çalışma, deneyimlenen iki farklı sinirsel sürecin bir bütün olarak sinirsel çerçevede kodlanması olgusuna dayanmaktadır. Örneğin bir bebeğin anne sevgisine dair öznel tecrübesi eş zamanlı sıcaklık duyu motor tecrübesi ile beyinde tek bir tecrübe olarak şekillenir. İki tecrübe otomatik olarak beyne kodlandığından, ayrı iki kavram olarak tanınmaları uzun zaman almaktadır. Lakin iki tecrübenin ayrılması mutlak bir ayrılma olarak okunamaz. Dil kullanımında ‘sıcak bir gülümseme’ ya da ‘bu adam bana çok soğuk davranıyor’ gibi kullanımlar metaforun işlevini hala gösterdiğini kanıtlar.(Lakoff ve Johnson 2015:317)

Johnson felsefe tarihi açısından ve elbette dil kullanımı açısından önemli metaforlardan birinin “görmek” ve “bilmek” arasındaki bağlantının da çocukluk döneminin başlarında edinildiğini ileri sürer. Özellikle İngilizce de “I see...” ifadesi biliyorum ya da anlamım anlamında da kullanılmaktadır. Elbette araştırmalarda görmek ve bilmek kelimelerine verilen sinirsel tepkiler aynı sinirsel devreleri ateşlediği tespit edilmiştir. (Johnson 1999:182-86) Johnson’un hipotezi ikili bir süreç içermektedir: Bir aradalık evresi ve ayırım evresi. Metafor tecrübenin zihinde bedenselleşmesi döneminde bir aradadır, ancak daha sonra ayırma tabii tutulur ve yüklem ve özne olarak ayrılır. Daha sonra bu iki parça başka özne ve yüklemle bir araya gelmekte, nihayetinde ise kökensel metaforik anlamını devam ettirmektedir. Dolayısı ile geleneksel felsefedeki lafzi ve mecazi anlamlar ayırımında lafzi anlamın önceliği bedenselleşmiş zihinlerimizde tersinir işlemektedir. Nitekim *aydınlanma* kavramı dahi görmek ve bilmek arasındaki ilişkinin sonucunda insanların çoğunluğu tarafından anlaşılmaktadır.

Birincil metafor kavramsallaştırması Grady’ye aittir. C. Johnson’un bir aradalık hipotezinden hareketle, çok sayıda birincil düzey metaforun tespitini Edward Grady yapmıştır. Grady’ye göre birincil metaforlar bebeklik ve çocukluk döneminde bedenselleştikten bir tür evrensellik taşımaktadırlar. Bunun yanında birincil metaforlar sistemli bir şekilde birleşerek daha karmaşık ve uyuşumsuz metaforlara zemin sağlarlar. Karmaşık metaforlar ise uyuşumsuz olmalarına rağmen, birincil metaforların evrenselliği sebebiyle kısmen bu nitelikten etkilenirler.(Grady 1997:247) Kısacası birincil metaforlar atomik yapıda iken karmaşık metaforlar ise bu atomlardan mürekkep moleküllere benzetilebilir.(Grady 1997:195-97)

Metaforun sinirsel yapılanmadaki yansımaları Narayanan’ın çalışmalarına borçluyuzdur. Narayanan beyindeki ki farklı görev alanındaki tecrübe ilişkisi ilk tespit eden ve metafor teorisini sinirsel dilbilim altında konumlandırarak bulguyu ortaya koyan kişidir. Lakoff ve Johnson’a göre bu çalışmanın ardından metaforların beyindeki görünümünü şu şekilde açıklayabiliriz.

“A sinirsel aktivitelerinin bazı artarda gerçekleşmeleri, uzaktaki bir B sinirsel aktifliğini başlatmaları ile sonuçlandığında; eğer B, başka bir kavramsal alanı karakterize eden sinirsel bir C kümelenmesine bağlı ise, B’yi aktive edebilmektedir. Bu teoride, bu durum metaforik bir gereklilik yaratır: B’nin aktifliği lafzi bir gerekliliktir; C başka bir kavramsal alanda olduğu sürece C, B ye metaforik olarak bağlıdır; böylece C’nin aktifliği metaforik bir gerekliliktir.”(Lakoff ve Johnson 1999:47)

Sonuç olarak sinirsel ağlardaki yapılaşma hem tecrübelerin anlamlandırılmasını hem de tecrübe edilenin algılayıcı biçimlerini belirlemektedir. Metaforlar yukarıdaki tanım sonucunda çok sayıda bedenselleşmiş tecrübenin birbirlerine bağlanması ile metaforik bir çağrışım sistemini de kurmuş olurlar. Bu kavramsal metafor teorisi döneminde de ifade edilen, metaforun çıkarımsal gücünün sinirsel metafor teorisindeki yansımaları olarak okunabilir. İlk dönemdeki alanlar arası eşleşme yerini -özellikle birincil metaforlarda-beyne kodlanan yapılar arası girift ilişkide gösterir.

SONUÇ

Çağdaş bilimsel yöntemlerin ve teknolojik imkanların gelişmesi ile felsefi düşüncenin temel kavramlarından biri olan akıl kavramına yönelik devimsel bir kavrayış değişiminin sınırında olduğumuz öne sürülebilir. Felsefe kendisini mitolojik anlatıların karşısında insan sözünün doğruluğunda temellenen mantıksal bir anlatı olması ile var etmiştir. Genel itibari ile doğru düşünmek nesnesine müteakıl bir anlatı olarak karşımıza çıkar. Bu müteakıllık lafzi dilin mecazi dil karşısında, düşünmenin ihtiyaç duyduğu dil

kullanımını olduğu yönündeki genel kabulü temellendirmiştir. Lafzi dil doğruluk paradigmasına dayanmaktadır. Ancak insan zihninin dil dolayımında bir incelenmesi sonucu ulaşılan bir sonuç olarak karşımıza çıkar. Yüzyıllar boyunca filozofların bu paradigmaya bağlı kalmaları zihne dair incelemelerin dil dolayımında yapılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak gündelik dil kullanımımızda metafor kullanımının yaygınlığı ve metaforların doğruluk şartlarını sağlamak açısından temel görevi üstlenen önermelerle yapısal farklılıklarının bulunmamasından dolayı sezgisel de olsa metaforun düşünce aktarımında önemli bir yeri olduğunu ifade eden düşünürlerle karşılaşmaktayız.

Metafora duyulan sezgisel kimi iddialar bu dilsel yapının düşünme ile ilişkisini temellendirmekte zorluk yaşadığını, genel kabul görece bir savunu yapamadıklarını düşünmekteyiz. Bunun yanında ele aldığımız çağdaş yaklaşımlar önce gündelik dil kullanımında metaforun yerinin düşünme için kavramsal işlevler üstlendiğini gerek bireysel gerekse toplumsal kavrayışlarımızda çok önemli roller üstlendiklerini ortaya koyduk. Ardında teknolojik imkanlar sayesinde sahip olduğumuz sinir sistemi ve elbette beyinlerimizin düşünme süreçlerimizin fiziki altyapısını sağladıklarını ve şiirsel yapıların yaşamdaki tecrübelerimizle farklı tecrübeleri metaforik bir anlam aktarımı ile örgütlediğine dair bulguları araştırmacıların çalışmalarından aktardık. Çalışmamızın sonucunda felsefe tarihinde kabul edilen düşünmenin mantıksal ilkelere göre çalıştığı ve bu kuralların dili yalnızca belirli tip kullanımlarla meşruiyetini sağladığına yönelik kaniya dair çağdaş karşı çıkışlar olduğunu görebiliriz.

Yarının felsefesi, felsefenin temel iddialarını yeniden ele almamızı gerektiren bugünün bulgularında temellenecektir. Elbette felsefenin soruları aynı kalmaktadır. Akıl, düşünme, zihin, doğruluk-hakikat gibi vazgeçilmez kavramların peşinde gitmeye devam etmeliyiz. Ancak teknolojinin sayesinde, varlığın gözlerimizin önüne serilen yeni boyutlarını da dikkate zorundayız. Henüz çok yakın tarihte gerçekleşen bu gelişmelerin neticelerini yorumlamak için erken olmakla birlikte istikameti anlayabilmek ve takip edebilmek son derece önemlidir. Çalışmamızın amacı da metafor kavramı merkezinde felsefi düşüncede gerçekleşmesi olası bir eksen kaymasını tartışmaya açabilmektir.

Sonuç olarak bu eksenlerden biri düşünmenin kurallarını lafzi paradigma yaklaşımlarına göre temellendirdiğimiz durumda, evrensel doğruluk koşullarının yalnızca epistemolojik ve ontolojik sonuçları açısından değil aynı zamanda etik ve politik sonuçlarında ortaya çıkmaktadır. Katı doğruluk öğretilerinin buyurucu bir yaklaşım sergilemeye götürdüğü aşikardır. Çağdaş metafor teorisi filozofların temel öğretilerinin dahi belirli kavramsal metaforlar arası bir tercih olduğunu savunmakta; kültürel, bilişsel, etik ve politik çeşitliliğin sebeplerini açıklama imkanını bizlere sağlamaktadır. Geleneksel felsefenin düşünme kavrayışı bizleri herkes için ortak söylem biçimlerinin kurulmasına götüren bir kavrayıştır. Ancak sinirsel metafor teorisi tecrübe ortaklıklarının ve sinirsel yapımızın izin verdiği ölçüde bir ortaklığa sahip olduğumuzu ileri sürmekte; yine tecrübe ve zihinsel süreçlerdeki farklı yapılanmaların olanaklarına dair genellemeler yaparak bizlere düşünmenin farklılığındaki ortaklıklar hakkında konuşma imkânı sunmaktadır. Geleceğin felsefesi ya da bilimsel felsefe olarak sunduğumuz yaklaşımların geleneksel felsefedeki yaklaşımlardan en belirgin farklılığının bu noktada yattığını düşünüyoruz. Akıl her insan için *biçim verici* nihai bir iktidar olmak için değil, doğası gereği farklılıkların kendisinden belirli kurallarla ortaya çıktıkları bir kaynak olarak ele alınabilir. İnsani düşünmenin fiili durumlarının da dikkate alınarak, bu durumların açıklanması bilimsel yaklaşımın bir sonucu olarak görülebilir ve tercih edilmesi akla uygundur kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. 2011. *Poetika: Şiir Sanatı Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. 2014. *Retorik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Feldman, Jerome A. 2006. *From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language*. Cambridge: Massachusetts Institute Press.
- Grady, Joseph Edward. 1997. "Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes". Doktora, University of California, Berkeley.
- Havelock, Eric Alfred. 2015. *Platon: Filozof Şaire Karşı*. İstanbul: Pinhan yayıncılık.

- Hobbes, Thomas. 2007. *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Howe, Bonnie. 2006. *Because You Bear this Name: Conceptual Metaphor and the Moral Meaning of 1 Peter*. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Johnson, Christopher R. 1999. "Constructional Grounding: The Role of Interpretational Overlap in Lexical and Constructional Acquisition". Doktora, University of California, Berkeley.
- Jones, W. T. 2006. *Batı Felsefesi Tarihi*. C. 1. 1.basım. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, George. 1993. "The Contemporary Theory Of Metaphor". içinde *Metaphor and Thought*, editör A. Ortony. New York: Cambridge University Press.
- Lakoff, George. 2008. "The Neural Theory Of Metaphor". Ss. 17-38 içinde *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, editör R. W. Gibbs. New York: Cambridge University Press.
- Lakoff, George, ve Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George, ve Mark Johnson. 2015. *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Locke, John. 1825. *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Griffin and Co.
- Pender, E. E. 2003. "Plato on Metaphors and Models". Ss. 55-82 içinde *Metaphor, Allegory, and the Classical Tradition*, editör G. R. Boys-Stones. Oxford University PressOxford.
- Plato. 2018. *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. 2010. *Ion*. İstanbul: Say yayınları.
- Platon. 2011. *Gorgias*. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları.
- Quintillian. 1953. "Institutio Oratoria". içinde *In The Institutio Oratoria of Quintillian*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Reddy, Michael J. 1979. "The Conduit Metaphor". Ss. 284-324 içinde *Metaphor and Thought*, editör A. Ortony. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, Ivor A. 1936. *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.
- Soykan, Ömer Naci. 2006. *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: MTV yayıncılık.